

Natuurbegrafplaats Bergerbos, graven worden één met de omgeving

Concept natuur- begrafplaatsen

Groensafari naar Nederlandse praktijkvoorbeelden

Groene begraafplaatsen krijgen steeds meer aandacht. Het omvormingsbeheer in de openbare ruimte is voor Vlaamse steden en gemeenten, vooral op begraafplaatsen, zeer actueel. Dit komt door het verbod op het gebruik van bestrijdingsmiddelen (pesticiden), dat vanaf 1 januari 2015 ingaat. Door het toenemende plaatsgebrek op begraafplaatsen gaan Vlaamse steden en gemeenten ook actief op zoek naar weldoordachte oplossingen. Begraafplaatsen worden zo steeds meer beschouwd als potentieel toekomstige openbare groene ruimten. De focus ligt daarbij op 'vergroenen'. Hierdoor worden groene buffers, linten en longen midden in de stad gecreëerd, waar 'beleving van natuur en groen' centraal staat en op een serene manier aan 'zachte recreatie' kan worden gedaan. Begraafplaatsen evolueren op deze manier van steriele, platgespoten 'grijze kerkhoven oude stijl' naar een meer natuurlijker inrichting met bijkomende gebruiksmogelijkheden voor recreanten en ontwikkelingskansen voor fauna en flora.

GROENINDESTAD
SAMEN BOUWEN AAN HET GROEN
STEDENGEWEST VLAANDEREN

Veranderde tijden

De Vereniging voor Openbaar Groen (VVOG) focuste in de loop van 2012 op het thema 'Groene begraafplaatsen'. Via terreinuitstapen naar voorbeeldstellende begraafplaatsen in Vlaanderen in o.a. Sint-Niklaas, Wevelgem, Roeselare, Beveren, Beringen en Lommel werd ingegaan op verschillende aspecten van het omvormingsproces van begraafplaatsen tot oasen van rust en groen.

Het Agentschap voor Natuur en Bos lanceerde in januari 2011 het strategische project 'Groen in de Stad' (GidS). Dit project wenst mee invulling te geven aan het 'Groen en Dynamisch Stedengewest' zoals geformuleerd in het toekomstproject 'Vlaanderen in Actie' (VIA). Hierdoor worden Vlaamse steden geïnspireerd om tot groene metropolen te ontwikkelen en zo op termijn tot een 'volwaardig Groen Stedengewest te evolueren'. Dit gebeurt door bestaande ideeën op het gebied van 'Groen in de Stad' met nieuwe, creatieve en multidisciplinaire ideeën te verrijken en te experimenteren met groene innovatieve stadsconcepten. In het kader van GidS en in overleg met het Agentschap voor Natuur en Bos, wenste Inverde het concept 'natuurbegraafplaatsen', als out of the box-idee 'nauwkeuriger' onder de loep te nemen. Inverde organiseerde daarom in oktober 2012 een terreinbezoek ('Groensafari') naar Nederland om geïnteresseerden kennis te laten maken met een aantal natuurbegraafplaatsen en interessante 'groene' begraafplaatsen (zie verder).

“ Heeft het concept natuurbegraafplaatsen een toekomst in Vlaanderen? Of blijft het een droom van enkelen? ”

Mensen denken steeds bewuster na over het milieu, ook bij hun uitvaart. Hierdoor groeit eveneens de maatschappelijke vraag en behoefte naar een groener alternatief van begraven, waar mensen op een milieuvriendelijke manier en letterlijk in de natuur 'ter aarde kunnen worden besteld'. Het concept natuurbegraafplaats kan hierin eventueel tegemoet komen aan:

- de 'natuurlijke' en 'duurzame ecologische' gedachte, waarbij met biologisch afbreekbare asurnen wordt gewerkt;
- het dreigende plaatsgebrek op talloze traditionele gemeentelijke begraafplaatsen.

Natuurbegraafplaats

Met het concept 'natuurbegraafplaats' wordt meestal het type afkomstig uit Engeland bedoeld. Daar bestaan al meer dan 250 Natural burial grounds, die ook Woodland burial grounds worden genoemd. Dit type begraafplaats werd in 1993, door het Natural Death Centre, in Carlisle (UK), als alternatief voor de traditionele manier van begraven geïntroduceerd. In Engeland kunnen eigenaars van dergelijke begraafplaatsen zeer uiteenlopend zijn: lokale gemeenten, boeren, stichtingen, landgoedeigenaren en commerciële bedrijven (uitvaartondernemingen). In Duitsland wordt met 'natuurbegraafplaats' meer het concept 'begraving' (Friedwald of Ruhewald) bedoeld. Daar functioneert een groene zone met bomen als begraving, waar na crematie, ecologisch verantwoorde urnen onder bomen (bestaand bos) of samen met een boom worden begraven (nieuw bos). In Zwitserland en Scandinavië is het concept 'begraving' al langer een trend.

Situatie in Nederland

In Nederland zijn sinds 2004 verschillende natuurbegraafplaatsen geopend. Daarbij wordt het begraven van een overledene of crematie gekoppeld aan het principe van 'terug naar de natuur', met een eindbeeld waar geen bestrijdingsmiddelen aan te pas komen.

Uitgangspunten voor een natuurbegraafplaats zijn normaliter het gebruik van uitsluitend milieuvriendelijk en biologisch afbreekbare materialen (voor kist of urne), ook tijdens de begrafenis en op het graf. In plaats van een grafsteen kunnen alleen natuurlijke materialen worden achtergelaten, zoals een boomstomp of takken, het planten van (inheemse) beplanting is soms ook mogelijk. Kenmerkend voor een natuurbegraafplaats is evenzeer dat de afzonderlijke graven niet herkenbaar zijn, maar opgaan in het grote geheel. Op sommige natuurbegraafplaatsen kan een specifieke rustplek gereserveerd worden en geldt een eeuwigdurend grafrecht. Dit betekent dat de graven

nooit geruimd zullen worden. Als de natuurbegraafplaats vol ligt, wordt het terrein 'teruggegeven' aan de natuur. Onderhoud gebeurt niet, meestal is het zelfs niet toegestaan. De natuur mag gewoon haar gang gaan.

Ondertussen bestaan er in Nederland al een achttal natuurbegraafplaatsen waarvan natuurbegraafplaatsen Westerwolde, Bergerbos, Venlo-Maasbree, Weverslo en Heidepol de meest bekende zijn. In de loop van 2013 staat nog de aanleg van een nieuwe natuurbegraafplaats op stapel op het Landgoed De Hoevens in Alphen (Noord-Brabant) gelegen nabij de natuurgebieden Riels Laag en de Regte Heide (zie Groencontact 2012/4). Daarnaast zouden er nog plannen bestaan voor bijkomende natuurbegraafplaatsen in Gelderland, Noord- en Midden-Limburg en Noord-Brabant. Door bezwaren van buurtbewoners tegen de komst van deze natuurbegraafplaatsen blijkt de goedkeuringsprocedure echter vertraging op te lopen.

De meeste Nederlandse natuurbegraafplaatsen komen vooral voor op domeinen van private landeigenaars, aangezien de wetgeving in Nederland dit mogelijk maakt. Recent is de gemeente Doetinchem op haar gemeentelijke begraafplaats met de aanleg van een natuurbegraafplaats begonnen. Dit is om haar inwoners diverse vormen van begraven te kunnen aanbieden (bos-, boom- en weidegraven) en om via natuurbegraven een belangrijke bijdrage te leveren aan het in stand houden en ontwikkelen van de bosrijke omgeving.

In Nederland werden onlangs rond het thema natuurbegraafplaatsen ook diverse onderzoeken uitgevoerd en hebben overleginitiatieven plaats gehad. In opdracht van de organisatie Natuurmonumenten (cfr. Natuurpunt) heeft het Adviesbureau Vollmer en partners een proefontwerp opgemaakt dat illustreert hoe natuurbegraven kan worden ingepast in een hoogwaardige landschappelijke en cultuurhistorische omgeving. Een natuurbegraafplaats kan daarbij een rijke schakering aan natuurlijke milieus aanbieden, zoals de beslotenheid van een bos, de weelderige overgang van een bosrand, een exclusief plekje in een boomgroep of een ligging in het open veld, al dan niet gegroepeerd rond een markante boom ('Landschap als Nalatenschap', juni 2011, zie

Deze bomenbegraving werd in 2012 op begraafplaats Heimolen in Sint-Niklaas aangelegd

Groencontact 2012/4). In het verleden werd door het onderzoeksinstituut Alterra (Wageningen) rond het thema natuurbegraafplaatsen al een onderzoeksrapport 'Terug naar de natuur' (2009) opgesteld. Er loopt nu een vervolgstudie, die binnenkort zal worden afgerond.

Ondertussen werden in Nederland ook een aantal seminaries ingericht, meer specifiek rond de thema's 'De Ecologische Hoofdstructuur (EHS) als kans voor natuurbegraven' en 'Ritual Landscapes Natural Burial', waar de vraag aan bod kwam waarom natuurbegraafplaatsen niet meer binnen de Nederlandse praktijk van ruim-

De eerste en oudste natuurbegraafplaats Westerwolde krijgt meer het uitzicht van een groene traditionele begraafplaats

Detail graf op natuurbegraafplaats Westerwolde

telijke vormgeving en ontwikkeling van duurzame landschappen toegepast worden.

Mogelijkheden voor Vlaanderen

Uit bovenvermelde informatie blijkt dat thema's 'natuurbegraafplaatsen' en 'begraven in de natuur' in Nederland regelmatig vanuit diverse invalshoeken onder de aandacht worden gebracht en dat diverse nieuwe initiatieven worden ondernomen.

In Vlaanderen vallen de begraafplaatsen onder gemeentelijke bevoegdheid en zijn private initiatieven van uitbating in dat verband (nog?) niet mogelijk. Sinds 2011 hebben een aantal Vlaamse gemeenten, geïnspireerd door Nederlandse voorbeelden, initiatieven genomen voor ecologisch begraven en natuurbegraafplaatsen.

De stad Sint Niklaas lanceerde in 2011 als primeur voor Vlaanderen een 'groene manier van begraven'. In het voorjaar 2012 werd een bomenbegraving (gedenkbos) op de bestaande stedelijke begraafplaats Heimolen in Sint-Niklaas aangelegd. Het Agentschap voor Natuur en Bos had hiervoor een subsidie voor de herbebossing toegekend. In de toekomst kan de as worden begraven met een milieuvriendelijke urne, die biologisch afbreekbaar is.

Op begraafplaats Schoonselhof in Wilrijk werd in het begin van 2012 het bestaande beukenbos als bosbegraving in gebruik genomen. De stad Hasselt heeft recent op kerkhof Kruis-

veld een 'strooibos' ingericht. In het Brussels Gewest toont een begrafenisondernemer eveneens interesse om de mogelijkheid om daar een natuurbegraafplaats te realiseren verder te willen onderzoeken.

Groensafari naar Nederland

Zoals hoger werd vermeld heeft Inverde begin oktober (4-5 oktober 2012) in het kader van de 'Groen in de Stad'-activiteiten van het ANB een tweedaagse studiereis (Groensafari) naar Nederland georganiseerd. Dit gebeurde in samenwerking met beheerders van de bezochte locaties en Joyce Sengers van Landin-zicht, landschapsontwerpster, die zich gespecialiseerd heeft in begraaf- en gedenkparken en natuurbegraven (zie Groencontact 2012/4).

Deze tweedaagse uitstap lokte een twintigtal nieuwsgierigen uit verschillende sectoren zoals landschapsarchitecten, studie & adviesbureaus, diensten van gemeenten Antwerpen en Ninove, Agentschap voor Natuur en Bos, funerair erfgoed, sociale tewerkstellingsplaats en een begrafenisondernemer.

De bedoeling van deze Groensafari was om kennis te maken met diverse innovatieve types van 'natuurbegraafplaatsen' en om via het bezoek aan enkele praktijkvoorbeelden van 'groene begraafplaatsen', inspiratie op te doen. De keuze van locaties viel op natuurbegraafplaatsen Bergerbos, Westerwolde en Heidepol en op groene begraafplaatsen waar een ecologisch beheer zonder pesticiden wordt

■ Natuurbegraafplaats Bergerbos: graf in al zijn eenvoud

■ Beheerder Kluijtmans toont op natuurbegraafplaats Bergerbos graf met prullaria zoals het niet hoort!

toegepast, zoals begraafplaatsen Tjoenerhof en Begraaf- en Gedenkpark Heilig Landstichting. In de loop van deze Groensafari werd duidelijk dat er soms een verschil bestaat tussen wat in theorie verwacht wordt en wat er in praktijk op het terrein concreet te zien is.

■ Een boomschijf, het enige toegelaten grafmonument op natuurbegraafplaats Heidepol

■ Natuurbegraafplaats Heidepol, het graf vooraan in de bosrand, tussen bos en weide, wordt op termijn één met de natuur

Tijdens de studiereis kwamen ook twee uiteenzettingen aan bod. Joyce Sengers van Landinzicht gaf een toelichting over het begrip 'natuurbegraven' via praktijkvoorbeelden uit Engeland en over het ontwerp van toekomstige natuurbegraafplaats De Hoevens, die in de loop van 2013 in Alphen (Noord Brabant) zal openen. Cor Smulders van Genius Loci begraafplaatsadviseurs verduidelijkte het thema 'ecologisch groenbeheer op actuele begraafplaatsen en gesloten begraafplaatsen' en het belang van communicatie naar bezoekers toe.

Natuurbegraafplaatsen

Natuurbegraafplaats op Landgoed **Westerwolde** (bosgebied) ligt ten westen van Apeldoorn in Assel-Hoog Soeren in Gelderland, in het midden van de bossen op de Veluwe en is in principe de eerste en oudste natuurbegraafplaats, die in Nederland werd geopend. Eerst was het enkel een private natuurbegraafplaats, die dicht aanleunt bij een natuurlijk bos, voor de eigenaarsfamilie Westerwoudt. Sinds 1955 is het een publieke natuurbegraafplaats. In de loop der jaren lijkt deze natuurbegraafplaats echter meer geëvolueerd te zijn naar een traditionele begraafplaats, die in een bos ligt. Dit komt omdat nabestaanden zelf aanplantingen en diverse types van graven hebben aangelegd en overladen hebben met allerlei ornamenten, foto's en prullaria (windmolentjes of teddybeertjes). Iets want in theorie normaliter niet op een dergelijke natuurbegraafplaats is toegestaan.

Graf met zijn typische graftuintjes met ommeringen van mergelblokken op Begraaf- en Gedenkpark Heilig Landstichting

Natuurbegraafplaats **Bergerbos** bevindt zich in Sint Odiliënberg vlakbij Roermond. De eigenaar en beheerder Huub Kluijtmans is heel toevallig op het idee gekomen om vanaf 2003 in het bos een natuurbegraafplaats te realiseren toen hij bij de aankoop van het bosperceel vaststelde dat er een bijkomende bestemming 'begraafplaats' aan verbonden was. Het gehele concept, ook rouwverwer-

king, het begraven is gericht op ecologie en natuurbeleving. De natuurbegraafplaats heeft geen toegangspoort, wordt niet omringd door hekkens en kent geen openings- en sluitings-tijden. Mensen en dieren zijn er dag en nacht welkom. Bergerbos is letterlijk een bos, waar gewandeld, gespeeld en gepicknickt kan worden. Houten kruisjes, zwerfkeien en met mos bedekte beeldjes markeren de graven met verschillende afmetingen en liggen willekeurig verspreid door het bos. Dit geldt ook voor de urnengraven. Alleen kindergraven liggen in het hart van het bos.

Beheerder Huub Kluijtmans gaf toe dat het in de praktijk niet altijd even gemakkelijk is om bij de nabestaanden die de natuurbegraafplaats bezoeken het 'karakter van het natuurterrein te bewaren'. Van voorwerpen die zich op de graven bevinden, die indruisen tegen de filosofie van een natuurbegraafplaats wordt wel aan de nabestaanden gevraagd om dit op korte termijn te verwijderen. Heldere en strikte afspraken betreffende grafmarkering moeten daarom voorkomen dat er verrommeling optreedt in het landschappelijke en natuurlijke uitzicht en karakter van deze natuurbegraafplaats.

Natuurbegraafplaats **Heidepol** is gelegen in een natuurgebied aan de rand van Nationaal Park de Hoge Veluwe, op de grens tussen Arnhem en Ede. Net als Bergerbos en Westervolde is deze begraafplaats een privé-initiatief van enkele particulieren, die geloven in het idee van een begraafplaats die deel uitmaakt van de natuur en na verloop van tijd er ook in opgaat. Het doel van de initiatiefnemers is om natuurbegraven en natuurontwikkeling te combineren door op het terrein circa 30 jaar te begraven, een hogere natuurwaarde te realiseren en daarna een blijvend een stuk extra natuur te realiseren. Het verdriet van nabestaanden wordt gerespecteerd en er wordt getracht om familie en vrienden een 'aangename' begrafenissen te bezorgen en rouwverwerking toe te laten, maar er worden hier geen toegevingen gedaan wat het aanbrengen van voorwerpen of planten op de graven betreft. Het enige toegelaten grafmonument is een boomschijf. Deze schijf maakt deel uit van het totaalpakket, waar de beheerders de nodige informatie in graveren. Een dergelijke boomschijf zie je amper liggen tussen het hoog opgeschoten gras: ze vergaat, vermolmt, wordt overwoekerd door mos en gaat finaal op in de natuur. De belofte... dat je een eeuwig durende concessie krijgt wanneer je hier begraven wordt, is dus echt en voor altijd! Wanneer de begraafplaats volzet is wordt deze gewoon opnieuw aan de natuur gegeven, gaat deze terug deel uitmaken van de Hoge Veluwe waarin ze gelegen is. Deze natuurbegraafplaats bleek tijdens de studiereis de enige Nederlandse natuurbegraafplaats

De oude gemeentelijke begraafplaats in Deventer, een groene oase van rust in de stad

Detailzicht op begraafplaats Tjoenerhof in Diepeveen.

Oude begraafplaats Deventer: de natuur neemt het over, een boom neemt de plaats in van een grafmonument

te zijn die volledig beantwoordde aan wat in theorie met het concept 'natuurbegraafplaats' wordt bedoeld. Voor de meeste deelnemers was dit een revelatie.

Groene begraafplaatsen

Gedenk- en begraafpark **Heilig Landstichting** bevindt zich ten zuidoosten van Nijmegen, gelegen in een bos, dat deel uitmaakt van het rijk beboste stuwwalgebied. Het is geen natuurbegraafplaats, maar een begraafplaats in een park met een uitgesproken groen karakter, waar geen pesticiden worden gebruikt. Het is een Rijksmonument met een aparte sfeer aangezien de oprichter begraafplaats en het bijhorende park heeft aangelegd naar voorbeeld van dodenakkers in Palestina, voor pelgrims die niet in staat waren zelf naar het 'Heilige Land' te gaan. Op deze manier konden ze toch de sfeer van het 'Heilig Land' opsnuiven. De graven worden gekenmerkt door een vrije groepering van afzonderlijke en geschakelde graftuintjes met ommuring en poortjes van mergelblokken. Het park ligt bezaaid met bouwsels, die Bijbelse taferelen en plaatsen van Jezus voorstellen, zo kan je er een Calvarieberg en een Hof van Olijven vinden. De opbrengst van de graven, die verspreid over het park liggen, komt ten goede van het museum dat eveneens deel uitmaakt van dit park.

De gemeentelijke bosbegraafplaats **Tjoenerhof** met een natuurlijke en parkachtige uitstraling werd midden jaren 70 in het Kolkbos in Diepeveen aangelegd en bestaat uit een afwisseling van dennen, coniferen, opgaande heesters van Rhododendrons, hagen, gras, bospaden en bodembedekkers waardoor een uniek karakter wordt gecreëerd. Het was de enige begraafplaats waar het ook mogelijk was om je huisdier te laten begraven.

“ Als het regent in Nederland, druppelt het dan in Vlaanderen?

De oude gemeentelijke begraafplaats **Diepenveenseweg** (Deventer) is een voorbeeld van een gesloten begraafplaats die een nieuwe bestemming kreeg als groene oase of long in de stad. Het algemeen beheer van deze begraafplaats is voor 25 jaar in handen van de 'Stichting oude begraafplaatsen Deventer' (SOBD). Het groenbeheer gebeurt door de 'Stichting natuur anders' (SNA), die de oude gemeentelijke begraafplaats als een soort park beheert, waar verschillende oude bomen en een grote diversiteit aan flora en fauna en bedreigde of zeldzame soorten zoals orchideeën voorkomen. Deze oude begraafplaats is erkend als rijksmonument en bepaalde delen van de begraafplaats en grafmonumenten hebben een cultuurhistorische, geschiedkundige of architectonische waarde.

Besluit

Uitgangspunt van dit artikel is de vraag: Wat kan het concept natuurbegraafplaats voor Vlaanderen betekenen?

In het huidige economische klimaat is het niet altijd evident om de nodige middelen te vinden om natuur- en landschapsbeheer te kunnen blijven bekostigen. Kan het concept natuurbegraafplaatsen aan ontwerpers en beheerders eventueel inspiratie geven of een impuls zijn in het kader van een groenere inrichting en het creëren van bijkomende nieuwe natuur, bos of park van de stad? Heeft dit concept een toekomst binnen de praktijk van ruimtelijke ordening in Vlaanderen?

Moet de interesse voor alternatieve vormen van begraven met argusogen bekeken worden, als een ongenode gast in de natuur? Of kan het juist beschouwd worden als 'verademende nieuwe wind'? Voor het uitvaarwezen kan het concept eventueel inspelen op de maatschappelijke vraag naar een meer milieubewuste of terug naar de natuur uitvaart.

Tekst

Karine Abeels | T 02 454 81 62
Karine.abeels@lne.vlaanderen.be

Website

www.inverde.be

Foto's

Karine Abeels | Valentijn De Cock

Meer info

Dit artikel wenst aan te zetten tot verdere gedachtenuitwisseling over het thema natuurbegraafplaatsen. Geïnteresseerden kunnen contact opnemen met de auteur.